

ОГЛЯД ОНОМАСТИЧНИХ ПРАЦЬ,
ОДЕРЖАНИХ РЕДАКЦІЄЮ [16-18]

16. Іншомовні елементи в ономастиці України: Матеріали наукового семінару: 12-13 вересня 2001 р. — К.: Кий, 2001. — 133 с.

Щорічні вересневі ономастичні семінари, що їх проводить відділ ономастики й термінології Інституту української мови НАН України, стали вже традиційними. Семінари є тематичними, і матеріали їх публікуються окремими збірниками. Семінар 2001 р. був присвячений іношомовним елементам серед українських власних назв. Більшість із 17 доповідей, матеріали яких вміщено до збірника, мають етимологічне скерування: автор так чи так інтерпретує від одної до двох десятків власних назв. Ці матеріали можна розділити на три групи: 1) тлумачення назви, що вважається іношомовною — В. А. Бушаков, С. О. Вербич, Н. В. Марченко, Р. І. Осташ, О. О. Приймак; тут особливо виділяються етнімічні статті Н. А. Коваленко про таврів (хоч авторка не використала дуже інтригуючу роботу О. М. Трубачова) та її вчителя О. С. Стрижака про чеченців; остання робота має глибоке тлумачення і привабливу емоційну наснагу; 2) слов'янська інтерпретація назви, яку раніше вважали іношомовною — І. В. Єфименко, О. І. Іліаді, О. П. Карпенко, В. П. Шульгач; тут особливо виділяється своєю обґрунтованістю остання праця, у якій доводиться слов'янська генеза ряду гідронімів Верхньої Наддніпряни, які в відомій монографії В. М. Топорова й О. М. Трубачова віднесені до балтизмів; в тому ж напрямку працює й О. І. Іліаді; 3) міжслов'янські онімічні взаємини — статті Л. Р. Осташ та Я. П. Редькви; остання містить не зовсім чіткі формулювання.

Етимологічний внесок цих доповідей є загалом вагомим і цікавим. Водночас чи не в кожній статті-довіді є дискусійні чи просто малоймовірні речі. Етимологія — дуже важка справа, особливо в царині ономастики. Наприклад, уже 100 років поширений в Українських Карпатах термін і похідні від нього гідроніми й ороніми **сигла** україністи вважають румунізмом. Але румунські вчені бачать тут слов'янське (якщо не українське) слово, бо в румунській мові воно етимологізації не піддається. Очевидячки це — спільна

спадщина дослов'янська й дороманська (імовірно — давньоєвропейська).

Решта статей — праці В. В. Лучика, І. Д. Фаріон та О. В. Абакумова — містять неетимологічні ономастичні узагальнення різного типу. В. В. Лучик зробив першу серйозну спробу точного, у відсотках, визначення іншомовного шару в різних ономастичних розрядах. У своїх роздумах учений послідовно стоїть на цілком справедливій позиції: ім'я **Петро** — іншомовний елемент, а утворення вже в межах української мови по батькові **Петрович**, прізвища **Петренко** — то вже свої, незапозичені слова. Тому, між іншим, слушне твердження, що творення ойконіма **Буда** від апелятива **буда** є актом деривації, заперечує тим самим думку, що німецьке походження апелятива засвідчує й німецьке походження похідного ойконіма (Н. В. Марченко). Німецьким за походженням є апелятив. А від нього в українській мові, українцями утворено вже питомий ойконім.

Доповідь І. Д. Фаріон “Національне й універсальне в антропонімі” змістовно розв'язує ряд проблем ментальності антропоніма, його властивості бути одним із визначальних способів індивідуалізації етносу. Ця доповідь, одна з найсильніших у збірнику, дещо знецінюється певною її екзальтованістю. Доповідь же О. В. Абакумова “Артополот і Артанія” має досить слабкий зв'язок із своєю назвою. Власне, сказано, що гідронім **Артополот** перерегується з тріадою руських столиць (за арабськими джерелами), а саме названою першою **Артанією**. Далі в це питання автор ніяк не заглиблюється, використовує форму назви **Артаб** і викладає дуже цікаві (але й дуже гіпотетичні) міркування про росів-“корпорантів”, про Диру, Хазарію та скіфів. У додатку вміщено коротеньке повідомлення Л. Б. Костик про прийменникові мікрогідроніми (проблема “своє — іншомовне” тут не зачіпається).

Загалом збірник треба з радістю привітати, а семінарові побажати довгих років життя.

17. Бучко Д. Г. Інверсійний словник ойконімів України. — Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2001. — 327 с.

Д. Г. Бучко виконав дуже корисну, трудомістку й потрібну роботу, побудувавши зворотний словник ойконімів на підставі найповнішого з існуючих довідника адміністративно-територіального поділу України станом на 1 вересня 1946 р. (К., 1947). На жаль, не включено так званих старих назв, які фактично є справжніми, народними, бо в 1944-1946 рр. відбулися масові перейменування, в основному ідеологічного скерування. Немає в словнику й Криму, бо в 1946 р. він адміністративно не включався до складу УРСР.

Але те, що в словнику є — 41755 назв! — слугує надійним, зручним у користуванні джерелом широкого спектру топонімічних досліджень. Те, що колись доводилося вишукувати в довіднику 1946 р. мозольно, тижнями (і то, не виключено, з пропусками), тепер можна побачити зразу — все зібрано до купи за зворотним порядком (за прямим алфавітним порядком усі ці назви вміщено в зазначеному довіднику).

Інверсійний словник, запропонований Д. Г. Бучком, значно поживає ономастичні дослідження. Треба лише, щоб дослідники знали про існування цього словника і мали до нього доступ.

18. Шульгач В. П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. — К.: Київ, 2001. — 189 с.

Нова праця невтомного українського ономаста В. П. Шульгача — етимологічний аналіз близько 1100 ойконімів Волинської області України. Фактичний матеріал для аналізу автор узяв з довідника адміністративно-територіального поділу Волинської області на 1 липня 1981 р. (Львів, 1981). Це, здається, означає, що назви, відсутні в цьому довіднику, у словник В. П. Шульгача не потрапили. А були ж зниклі, об'єднані, вилучені з облікових даних поселення. Довідник України на 1 вересня 1946 р. помітно повніший. Лише на двох звірених сторінках (22, 42) описаного вище словника Д. Г. Бучка, що його укладено за довідником 1946 р., я знайшов 10 ойконімів Волинської області, яких немає в словнику В. П. Шульгача: Перша Дубова, Друга Дубова, Емилів-

ка, Камилівка, Киселівка, Кошелівка, Кужилівка, Межилівка, Потокова, Туркова.

Але та ойкомінічна маса, що в словник В. П. Шульгача потрапила, описується і, головне, етимологізується дуже кваліфіковано. Автор глибоко пізнав закономірності топонімоторення і добре їх продемонстрував у своєму словнику. Наприклад, ойконіми на **-че**, про які наговорено багато різного, вчений однозначно й доказово виводить з антропонімів на **-ець** (див. **Жабче** та ін.). Лише в одиничних випадках В. П. Шульгач змушений обмежитися фразою “назва неясна”. Як то маємо і в інших працях ученого, завжди наводяться ойконіми-відповідники з інших теренів України і всієї Славії (переважно за М. Фасмером). Тепер можна сказати, що Волинська область стала одним з небагатьох регіонів України, ойконімія яких описана повно, систематично й ґрунтовно.

Словник містить також два дуже цікавих додатки — про відтопонімні прикметники та про назву **Волинь**. У першому В. П. Шульгач змістовно й компетентно показав, як розвивалися прикметники, похідні від ойконімів, у ситуації спонтанній, вільній від суспільного втручання. Тільки за фонетичними та словотвірними нормами мови, приміром, від **Жабче** маємо прикметник **жабецький**, від **Гільче** — **голецький**; так само від **Городище**, **Гоща** — орфографічне **городищський**, **гощський**, орфоепічне **городиський**, **госький**.

Усе це — абсолютно правильно. Однак сумнівно, що майбутній нормативний словник відтопонімних прикметників має формуватися тільки на цих засадах. Адже історичні мовні закономірності можуть вступати в протиріччя з закономірностями прагматичними, якщо вони порушують принцип економії мовних зусиль та принцип ієрархії мовних одиниць. У сукупності “топонім — похідний прикметник — катойконім” ієрархічно вищою одиницею є топонім. І похідні від нього слова своєю формою не повинні відбігати занадто далеко, бо тоді їх важко тримати в свідомості при купі. Ось від **Баку** в пам’ятках є фонетично закономірне **бацький**. Проте вживаємо ми утворення **бакинський**. Так само з інтерфіксом, спеціально для того й виникло в мові морфемою, що дозволяє долучити прикметниковий суфікс до топоніма-іменника без істотного порушення його фонетичної структури, слід усе ж

уживати історично незакономірні форми **жабченський, гільченський, городищенський, гощанський** тощо.

Щодо назви **Волинь** автор учинив дуже мудро. Для цього надзвичайно складного своєю структурою та етимологією топоніма В. П. Шульгач наводить виписки з найавторитетніших праць, де пропонуються різні інтерпретації цієї назви. Наведено уривки творів М. Фасмера, Г. Хабургаєва, В. Нерознака, Р. Мароєвича, Л. Куркіної, О. Трубачова. Найпривабливіше пояснення запропонував, як на мене, незабутній О. М. Трубачов, вічна йому пам'ять. Але й воно залишається в сфері припущень, бо якщо **Перынь**, похідне від **Перун**, вчений витлумачив блискуче, то для нібито похідного **Вольнь/Вельнь** знайти бога Велуна фактично не вдалося, довелось реконструювати. Розмаїтість інтерпретацій лише засвідчує, що назва **Волинь** залишається темною, що, власне, підтвердив В. П. Шульгач, не висловивши з цього приводу власної думки.

Загалом волинський словник В. П. Шульгача можна впевнено кваліфікувати як помітний крок уперед у розвитку цього талановитого вченого і як визначний успіх української ономастики.

Юрій КАРПЕНКО